

תיקבר, ושור הנסקל ועגלה ערופה וצפורי מצורע ושער הנזיר ופטר חמור' – משום שכל אלו מתקלקלים בקבורתם ולא יבואו בהם לידי תקלה, אבל חיטים שאינם מתקלקלים – עלולים לצאת מהן תקלה בקבורתן (תוס' רי"ד).

לפי זה לכאורה יהא הדין כן רק בחיטים, אבל בפירות רכים הנרקבים ומתקלקלים באדמה – ייקברו, כבשר. אך אפשר שכל דבריו אינם אלא לפרש דעת המקשה, מדוע לא הקשה משם – כי אפשר לחלק כן, אבל אליבא דאמת יש לחוש בקבורת פירות שמא יסברו שגגנם ויבואו ליהנות, משא"כ בשר שאין דרכו בקבורה ומוכתא מילתא [וכמו שחילקו התוס']. וכן הפוסקים נקטו בדבריהם 'פירות' סתם, ולא 'חיטים'.

והסברא שכתבו התוס', לחלק בין חיטים שדרכן לקבור לדברים אחרים – אין לתרץ בה את קושית הרי"ד, שהרי קושיתו היא לפי דעת המקשה שלא נחית לסברת 'מוכתא מילתא'. ואילו התוס' איירו לפי המסקנא.

(וע' בשו"ת משיב דבר (ח"א לג, ג) שמבאר שאפילו לדעת חכמים שחמץ אינו מן הנשרפין – אין לקוברו, וכל המשניות ששינו בהן חמץ ישרף – אתיין אף לדעת חכמים (וכדברי הגר"א או"ח ר"ס תמה). ופרש הטעם משום חשש תקלה כמו שאמרו כאן, שהרי החמץ דומה לפירות. ורק בשר ושער וכו' שאין דרכם כלל בקבורה – אין חוששים לתקלה. ולהאמור נכונים הדברים בכל חמץ, אף בפת שנרקבת באדמה).

דף סג

'כשקדמה והקריבתו. היכי דמי, אי דאמר לה קני ליך מעכשיו, פשיטא דשרי דהא ליתיה בשעת ביאה...' – משמע שאם היה הטלה קיים בשעת ביאה – נאסר, הגם שנתן לה קודם הביאה. [ועל כל פנים ודאי אינו 'פשיטא' שמותר. והקושיא היא על דברי ר' אלעזר שהעמיד בשקדמה והקריבתו, שאם דיבר באופן זה שהקנה לה מעכשיו, פשוט שמותר] (עפ"י הרי"ן).

א. הרי"ן נקט כשיטת הרמב"ן והרשב"א שכל פרעון שהתקבל עבור דבר האסור כגון ע"ז ושביעית, והאיסור קיים באותה עת אצל הקונה – נידון הפרעון כחליפי הדבר ונאסר.

ואולם דעת התוס' (בד"ה יאות) ועוד ראשונים, שעכ"ס שקנה יין נסך במשיכה מישראל, הדמים שמשלם אחר כך מותרים בהנאה ואינם נידונים כחליפין, כי הקנין כבר חל מקודם לכן. ושתי השיטות מובאות בפוסקים (יו"ד קלב. וע"ש בש"ך ובהגר"א).

וע"ע בענין זה: חזו"א שביעית י, יז; אבי עזרי חמישאה, איסור"מ ד, יב; בית ישי ה; שבט הלוי ח"ב נו; אגרות משה יו"ד ח"ג קלא.

ב. הרי"ד במהדורא קמא פרש שהקושיא 'פשיטא' שייכת גם כשהטלה קיים בשעת ביאה. אלא שהוא מפרש [דלא כרש"י] שלפי הצד שהקנה לה אותו מעיקרא, האתנן אינו מותנה כלל בביאה, שגם אם תמאן לא יוכל לתובעה בדיינים, אלא שסמך עליה שלא תמרוד בו והקדים ליתן לה, ולכך פשוט שאין זה אתנן אלא מתנה בעלמא. ועוד משמע בדבריו שאם הקנה לה על מנת שיבוא עליה, אינה יכולה להקריבו קודם ביאה, כי רק לאחר ביאה חל קנינה למפרע. ואמנם במהדורא תנינא חזר בו מפירושו זה, ופרש שנתן לה בתנאי שתיבעל, והקושיא 'פשיטא' שייכת רק בשהקריבתו קודם הביאה.

ג. לעצם הנידון על שכר שניתן קודם לפעולה או לאחר סופה, האם נחשב שכר – ע' במובא בב"ב מג סע"ב מהגר"א נבנצל שליט"א.

– יש למדים מכאן כלל; אין אומרים 'אגלאי' מלתא למפרע' אלא אם הדבר שעליו חל הדין למפרע,

קיים בעולם בשעת התחולה, אבל אם אינו קיים באותה שעה, אין מועיל גילוי מלתא שיחול עליה למפרע. ולכן אם הקריבתו לפני הביאה, לא חל עליו דין 'אתנן'. ועוד מצינו כיוצא בזה; בכור בהמה שטרם יצא רובו, מותר לחתוך אבריו ולהשליכם לכלבים, אעפ"י שכשיצא רובו אגלאי מלתא למפרע שהיה קדוש קודם לכן – כי לא חלה קדושה למפרע על אותם אברים שבשעת יציאת הרוב אינם קיימים (ע' חולין סט-ע וברש"י). וכן: המפריש חלה, ומתנה שתחול אף על הקמח שיתערב לאחר מכן בשעת העריכה, אם נשרפה החלה קודם העריכה – אין תנאו מועיל (ע' אנצ. תלמודית ח"א עמ' קלח).

ואי דלא אמר לה קני ליך מעכשיו, היכי מצי מקרבה, ואיש כי יקדיש את ביתו קדש אמר רחמנא, מה ביתו ברשותו... – אף על פי שכבר משכה והרי קונים במשיכה לבד, בטרם ניתנה התמורה? יש לומר שכאן שונה כיון שאם לא תישמע לו בוש הוא לתובעה בדין, אנן סהדי שאין דעתו להקנות לה כלל אלא יהא כפקדון ברשותה עד שיבעול (ריטב"א).

וכי אמר לה בטלה זה מאי הוי, הא מחסר משיכה? בזונה עובדת כוכבים דלא קניא במשיכה – קשה, הלא בשכר פעולה אין צורך במעשה קנין, שפועל העושה עם בעל הבית קנה שכרו בפעולתו, ואם כן מדוע לא נקנה לה הטלה בביאה? –

מכאן נראה שהאומר לפועל עשה עמי מלאכה זו ואתן לך חפץ זה בשכרך – יכול ליתן לו דמי החפץ בשכרו ואינו מחויב ליתן את החפץ עצמו [אבל לא חפצים אחרים, אלא או מה שהתנה עמו או דמים, כי כל שכיר יורד על דעת מעות דוקא], כי אמנם ודאי נתחייב לו חפץ או דמיו, אבל גוף החפץ אי אפשר לו לקנות אלא במשיכה, או שיהיה הדבר ברשות הפועל בשעת עשיית המלאכה. וכיון שיכול ליתן לה דמי הטלה, הרי זה כ'טלה סתם' שאינו נאסר (רא"ש; רשב"א; ר"ן).

האחרונים העירו מדברי הנמוקי-יוסף (בב"מ מה: וע' במצוין שם) שהמושך חפץ מחברו והתנה ליתן לו דברים מסוימים – חייב ליתן לו מה שפסק. ויש מחלקים בין שכירות פועל לקנינים. ע' במחנה אפרים דשלב"ע ג, רבינו כו, שכירות יד, סוף קנין מעות; קצות החשן רגד, (ובס' שלב סק"ד); חזו"א יו"ד עג (ושם עב, ג); חדושי הגרנ"ט קס; חדושי ר"ש היימן ב"מ ו.

ודעת הריטב"א (כאן ובב"מ מה) שכדין מכירה כך דין פועל, בשניהם צריך ליתן כמו שפסק דוקא. [ובחוות דעת (יו"ד קסא) השוה שניהם לאידך גיסא, שיכול ליתן שוויו. וע' בספר אילת השחר ב"ב נט.].

עוד דנו חכמים אחרונים, מה מקשה 'הא מחסר משיכה' והלא מ"מ חייב לעמוד בדיבורו ולקיים דבריו ואם חוזר בו קאי ב'מי שפרע', והרי אמרו 'אתנן אסרה תורה ואפילו בא על אמו' הגם שאינו חייב לשלם בידי אדם [משום קלב"מ] – הרי שחלות אתנן שייך גם באופן שאינו חייב לשלם לה אלא בדיני שמים. ויש מחלקים בין חיוב לצאת יד"ש דקלב"מ לחיוב ד'מי שפרע' (ע' תומים כח סק"ד; קצות החשן שם; בית זבול ח"ב ד, ד; אבי עזרי קמא, גניבה ג, א).

יש שכתבו שבמקום איסור, אין חיוב ד'מי שפרע'. הלכך אין זה חייב לעמוד בדבריו אף לצאת ידי שמים (כן הביא בשו"ת בית זבול שם מספר דברי תורה להגאב"ד קאנין. וע' שו"ת אחיעזר ח"ב מז, ו. ו"ל). ואולם בבית זבול דחה סברא זו, שכאשר כבר עבר אין נפקותא אם הוא באיסור אם לאו – לעולם חייב לעמוד בהתחייבותו. יצוין שהשאלה נשאלה כבר בתורי"ד (במהדו"ק), ולא תירץ.

שיטת ר"ח (בפ"ק דקדושין. וע' גם בריטב"א ב"מ טז.) שניתן לקנות בקנין חליפין ע"י מתן הנאה, ואין צריך דוקא נתינת חפץ. וכן מבואר מהירושלמי (קדושין ג, ו – הובא ברשב"א שם סג.). ויש שהעירו לפי"ז מה מקשה כאן 'הא מחסר משיכה' – ע' בשיעורי ר' שמואל קדושין ז (עמ' סט) ישוב לזה. ובחזון איש (יו"ד הל' רבית עג, א) כתב שמחלוקת הבבלי עם הירושלמי בדבר. (וע"ע מחנה אפרים קנין מעות ב; שו"ת נחל יצחק מ; דברי חיים חו"מ מכירה ב; אמרי בינה קנינים יג.) וע"ע אבי עזרי (קמא, אישות ג, א) – אודות 'קנין כסף' בשוה כסף.

זכגון דקאי בחצירה... לא צריכא דשויה ניהלה אפותיקי' – ומשמע שהאוקימתא 'דקאי בחצירה' נשארת. ומכאן שאפותיקי צריך קנין, ובמטלטלין צריך שימשוך או שיהא בחצרו (עפ"י חו"א יו"ד קצא, ד ע"ש).

(ע"ב) 'זאם אמר להם צאו ואכלו ואני פורע, צאו ושתו ואני פורע – חושש משום שביעית ומשום מעשר ומשום יין נסך. אלמא כי קא פרע דמי איסור קא פרע...' – פירש הריטב"א שאין הנידון לאסור משום גרימת מכשול, בכך שמאפשר להם לאכול איסור – שאם כן היה לאסור גם ברישא כשמסיים להם דינר.

אלא ודאי איסור 'לפני עור' אין כאן, מפני שאינו נותן לו את הדבר האסור וספק אם בכלל יקחו איסור אם לאו. רק הנידון הוא מצד הפרעון שאחרי כן, שנחשב כפורע להם בדבר האסור, כיון שהאיסור שקיבלו חל למפרע על הדמים, ואע"פ שלא היו מיוחדים לכך בשעת קניית הפועלים [וכאילו החנוני הוא שלוחו של בעה"ב להאכילם דבר איסור, או כאילו הפועל זכה עבורו וחזר וזכה לעצמו ממנו (ע' ירושלמי דמאי ספ"ז) – נמצא הבעלים עצמם נהנו מן האיסור בנתינתו לפועלים]. וזהו שהקשו על דבי ר' ינאי, שרואים שאפילו פרעון מאוחר נידון כחליפי איסור.

א. מפשטות לשון הריטב"א יש לדייק שאילו היה נותן לו את האיסור עצמו, גם אם יש ספק אם יעבור אם לאו – אסור משום הכשלה, ולכל הפחות מדרבנן [אמנם משתנה הדבר לפי מידת הסבירות והסיכוי לעבירה – ע' בריטב"א לעיל טו:]. אך יש מקום לפרש דבריו באופן אחר – ע' בזה בשו"ת בית זבול ח"ב ה, ז.

ב. ע' בשו"ת מהרי"ל (סו"ס קסא) ובבית יוסף (או"ח תמח) שהתירו לתת בהמותיו לנכרים בימי הפסח, כאשר אין ידוע אם מאכילים אותן חמץ אם לאו, ונסתייעו מכאן. וע"ע טור או"ח תנ; מחנה אפרים מאכלות אסורות יג, טז.

'דכיון דאורחיה לאקופי, קני ליה דינר גביה... והאמר רבא: האומר לחבירו תן מנה לפלוני ויקנו כל נכסאי לך – קנה מדין ערב' – וגם כאן בדר' ינאי, אע"פ שהחנוני אינו מקיפו הרי נשתעבד מדין ערב.

לכאורה יש להוכיח מכאן שהשתעבדות הערב חלה גם כאשר לא נתחייב ישירות למלוה, אלא נתחייב ללוה שיפרע את חובו לכל מי שילווה לו – שהרי ר' ינאי לא דיבר עם העניים אלא אמר לבני ביתו צאו ולוו ואכלו ואני פורע, ונשתעבד מדין ערב. ואולם יש לדחות ולומר שכאן שונה, כיון שהיו בני ביתו וסמוכים עליו לפרנסם, גמר ומשתעבד אע"פ שלא היה מדבר עם המלוה (עפ"י מחנה אפרים הל' ערב, ג).

– זה שאמרו שהחנוני קנה דינר, אין הכוונה לדינר מסוים שנקנה לו, שאם כן אין זה ענין כלל לדברי רבא 'תן מנה לפלוני'. אלא רצה לומר שנכסיו משועבדים לו. וזה שהוצרך לדברי רבא ולא הקשה מכל ערב קבלן, שמשתעבד בנתינת הלה על פיו – אפשר שיש לומר אמנם גופו מתחייב [וכדין פריעת בעל חוב מצוה], אבל נכסיו אינם משועבדים כיון שחסר קנין על הנכסים, ולכך הביא דברי רבא שגם שיעבוד נכסים חל (עפ"י חו"א ב"ק כא, ה. ועתוס, רמב"ן וריטב"א כאן).